

УДК 811, 112, '2, 367, 335

ББК 81.432.1

СТРУКТУРНІ ОСОБЛИВОСТІ ПОРІВНЯЛЬНИХ ПІДРЯДНИХ РЕЧЕНЬ У МОВІ СЕРЕДНЬОВЕРХНЬОНІМЕЦЬКОГО ПЕРІОДУ

ОКСАНИЧ М.П.

*Кіровоградський державний педагогічний університет
імені Володимира Винниченка*

У статті проаналізовано структурні особливості підрядного порівняльного речення з реальним порівнянням у мові середньовісньонімецького періоду. Досліджено функції порівняльних сполучників у реченнях середньовісньонімецького періоду, простежено зміни у сполучниковій системі німецької мови в різні періоди її розвитку. Установлено, що синтаксис середньовісньонімецької мови тривалий час характеризувався структурною варіативністю.

Ключові слова: порядок слів, поліфункціональність, сполучник, модель речення, реальне порівняння, структурна варіативність.

The paper focuses on structural peculiarities of adverbial clauses of comparison, real comparison in particular, in Middle High German. Conjunctions of comparison are researched in the mentioned period from the point of view of their functions. The changes within the system of conjunctions through different historical periods are also studied. The article also deals with structural variability which was a marker of Middle High German syntax.

Key words: word order, conjunction, sentence-pattern, structural variability, real comparison.

Синтаксис германських мов привертає увагу як вітчизняних, так і зарубіжних учених. Сучасний етап розвитку граматичних студій засвідчує зростання інтересу до проблем, пов'язаних із розкриттям природи мовних явищ у синхронному та діахронному аспектах. Пошуки ефективних методів дослідження граматичних конструкцій зумовили формування нових підходів до розв'язання таких проблем історичного синтаксису, як реконструкція прагерманського речення та основні моделі порядку слів у ньому, механізми граматичних змін, синтаксичні універсалії. Повне уявлення про синтаксис речення як цілісної одиниці можна отримати за умови комплексного вивчення його структури та семантики, що є актуальною проблемою сучасного мовознавства.

Останні десятиліття помітні успіхами у вивченні проблем, пов'язаних із природою складного речення у діахронному аспекті. Постійний інтерес германістів до питань мовної еволюції, її причин та механізмів, до процесів граматикалізації й узуалізації мовних одиниць сприяє розв'язанню таких проблем історичного синтаксису, як реконструкція праіндоевропейського речення та основних моделей порядку слів [3; 12; 16; 17; 18], створення типології синтаксичних структур, вивчення механізмів граматичних змін, визначення синтаксичних універсалій [1; 4; 5], з'ясування особливостей розвитку сполучників підрядності [4; 5; 8; 10] та ін.

Переважне зацікавлення дослідників планом вираження складного речення та необхідність накопичення емпіричного матеріалу спричинили об'єктивне відставання вчення про складне речення.

Синтаксис складного речення розглядають крізь призму його зв'язку з логічними формами мислення, притаманними мовним спільнотам на певному етапі їхньої історії. Серед найбільш значущих із цього погляду синтаксичних явищ особливе місце належить гіпотаксису, поступовий розвиток форм якого свідчить про вдосконалення таких розумових операцій як судження

та умовивід [1, с. 68–69]. Розвиток синтаксичної системи будь-якої мови – це складний комплексний процес, який потрібно вивчати різнобічно. Його складність виявляється у зміні типів речень, окремих слів, їхніх семантичних рядів та форм структурної організації синтаксичних одиниць. Структура речення – це єдність усіх формальних мовних засобів, які забезпечують цільність синтаксичних одиниць і вираження в них різноманітного змісту [1, с. 3–6].

Дослідження складнопідрядних речень у діахронному плані є однією з актуальних проблем сучасного мовознавства. Підрядний зв'язок як явище граматичного плану лінгвісти аналізують на матеріалі різних мов [4; 9; 13], зокрема й на матеріалі німецької мови [2; 5; 6; 7; 8; 12; 14; 15; 16; 17; 18].

Порівняльні підрядні речення з реальним, ірреальним або пропорційним порівнянням, які представлені у пам'ятці середньовісньонімецького періоду “Пісня про Нібелунгів”, поділяються на семантичні підгрупи. Вони відрізняються засобами зв'язку, формальними, структурними та семантичними показниками.

У германістиці специфіку побудови й функціонування складнопідрядних речень досліджували переважно на матеріалі сучасної німецької мови. Недостатньо вивченим залишається історичний матеріал німецької мови, тому мета цієї статті – виявити формально-синтаксичні характеристики складнопідрядного порівняльного речення й функції порівняльних сполучників у ньому.

Підрядні порівняльні речення середньовісньонімецького періоду вводяться сполучниками *als, swie, swes, sam, des, alsam*, та *sin*, яким у сучасній німецькій мові відповідає сполучник *wie*. Проаналізуємо приклади:

(1) *Do taten Bvrgonden als in Sivrit do geriet (Nibelungenlied, 0568,4). “Бургундці діяли так, начебто їм порадив посланець”.*

У прикладі (1) підрядне порівняльне речення вводиться сполучником *als* і стоїть у постпозиції до головного речення. Присудок *geriet* займає фінальну позицію, але розташування членів підрядного речення у прикладі (1) не тяжіє до структури сучасного підрядного речення, оскільки підмет *Sivrit* не контактує зі сполучником *als*. Контактне розташування підмета і сполучника є нормою для сучасної німецької мови. Наше дослідження пам'ятки “Пісня про Нібелунгів” виявило 39 підрядних речень реального порівняння зі сполучником *als*, що становить 37,14% від загальної кількості (105) проаналізованих одиниць. При цьому зафіксовано 38 підрядних порівняльних речень зі сполучником *als* у постпозиції до головного речення (90%) та 1 речення цього типу в препозиції до головного (10%) із загальної кількості підрядних порівняльних речень зі сполучником *als* (39 одиниць).

(2) *Vc sol div frowe Chriemh' Helchen chrone tragn si getvot vns leide swie si gefvget daz (Nibelungenlied, 1236,2-1236,3). “Вона нам завдасть такі страждання, які тільки можуть трапитися”.*

У прикладі (2) підрядне порівняльне речення введено сполучником *swie* й розташоване у постпозиції до головного речення. Структура цього речення демонструє фінальну позицію присудка *gefvet*. На відміну від прикладу (1), присудок прикладу (2) стоїть у медіальній позиції. Порівняння прикладів (1–2) свідчить про вільне розташування членів підрядного порівняльного речення у середньовісньонімецький період. Удалося зафіксувати 12 підрядних речень реального порівняння зі сполучником *swie*, що становить 11,42% від загальної кількості (105) проаналізованих одиниць. При цьому виявлено 4 підрядних порівняльних речення зі сполучником *swie* у постпозиції до головного речення (33,33%) та 8 речень цього типу в препозиції до головного (66,67%) із загальної кількості підрядних порівняльних речень зі сполучником *swie* (12 одиниць).

(3) *Sam der liehte mane vor den stern stat des schin so lutterliche ab den wolchen gat dem stvnt si vil geliche vor manier frowen gvot (Nibelungenlied, 0285,1-0285,3). “Вона насправді сяяла перед іншими жінками так, наче яскравий повний місяць витав серед зірок, і наче яскраве сяйво піднімалося над хмарами”.*

У прикладі (3) підрядне порівняльне речення зі сполучником *sam* становить препозицію відносно головного речення, але, незалежно від препозиційного розташування підрядного речення, присудок *schin* займає фінальну позицію, що відповідає нормам сучасної німецької мови. Таке розташування присудка вказує на те, що позиція підрядного речення відносно головного ніяк не впливає на порядок розташування членів підрядного речення. Також у цьому прикладі спостерігаємо контактне розташування підмета *der liehte mane* зі сполучником *sam*. Приклад (3) повністю відображає структуру підрядного речення сучасної німецької мови. Випадки вживання сполучника *sam* у підрядних реченнях реального порівняння є поодинокими у досліджуваній пам'ятці. Ми виявили лише одне підрядне речення зі сполучником *sam*, що становить 0,95% від загальної кількості (105) проаналізованих одиниць.

(4) *Si iahen swes er wolde (Nibelungenlied, 0396,3)*. “Вони розмовляли так, начебто він цього хотів”.

У прикладі (4) підрядне порівняльне речення стоїть після головного речення і приєднується до нього сполучником *swes*. Присудок *wolde* перебуває у фінальній позиції. Підмет *er* контактує зі сполучником *swes*. Така модель підрядного речення відповідає моделі сучасного підрядного речення. У досліджуваній пам'ятці ми зафіксували лише один приклад підрядного речення реального порівняння зі сполучником *swes*, що становить 0,95% від загальної кількості (105) проаналізованих одиниць.

Розглянемо приклади (5-6), у яких, на відміну від прикладів (1-4), присудок займає медіальну позицію у підрядному реченні.

(5) *Biss vil hohen grvzes lit maniger ungesvnt des ich vil wol enpfinde von Sifrides hant (Nibelungenlied, 0300,2-0300,3)*. “Як я помітив, дехто наче виявився хворим і блідим заради величного привітання”.

У прикладі (5) підрядне порівняльне речення перебуває в постпозиції щодо головного речення і вводиться сполучником *des*. У присудка *enpfinde* медіальна позиція. Підмет *ich* розташований контактено зі сполучником *des*. Випадки вживання підрядних порівняльних речень, які вводяться сполучником *des*, є поодинокими і становлять 0,95% від загальної кількості (105) проаналізованих одиниць.

(6) *Er gie vor sinen vienden alsam ein eberswin ze walde tvot vor hvnden (Nibelungenlied, 1998,3-1998,4)*. “Він наближався до ворогів так, наче дикий кабан у лісі наближався до собак”.

Приклад (6) демонструє підрядне порівняльне речення, введене сполучником *alsam*, у постпозиції щодо головного речення. Присудок *tvot* займає медіальну позицію. Підмет *ein eberswin* розташований поряд зі сполучником *alsam*. Випадки вживання підрядних порівняльних речень, які вводяться сполучником *alsam*, є також рідкісними і становлять 0,95% від загальної кількості (105) проаналізованих одиниць.

(7) *Der wirt het groze sorge sin wip div het alsam (Nibelungenlied, 2035,1)*. “У господаря був великий клопіт, начебто його до цього змушувала бідність”.

Приклад (7) засвідчує, що підрядні речення реального порівняння у середньовісньонімецький період могли вводитися сполучником *sin*, але його вживання було обмеженим. У досліджуваній пам'ятці виявлено лише два приклади таких конструкцій, що становлять 1,9% від загальної кількості (105) проаналізованих одиниць.

У прикладі (8) зв'язок між двома реченнями забезпечується поліфункціональним сполучником *daz*, який у середньовісньонімецький період вважався універсальним [1, с. 67; 3, с. 90; 6, с. 157; 7, с. 157; 10, с. 47–53, 61; 18, с. 64] і також уводив підрядні порівняльні речення в структуру складнопідрядного. Проаналізуємо приклад (8):

(8) *Wir svln ir leisten triwe daz ist zen eren vns gewant (Nibelungenlied, 1235,4)*. “Дозвольте нам служити так вірно, як нас закликає до цього наша честь”.

Приклад (8), у якому підрядне порівняльне речення приєднується поліфункціональним сполучником *daz*, унаочнює фінальну позицію присудка *gewant* у підрядному порівняльному реченні, а дистантне розташування підмета *eren* зі сполучником *daz* свідчить про вільне розташування членів підрядного речення у середньовісньонімецький період. У досліджуваній пам'ятці ми виявили 12 прикладів підрядних порівняльних речень зі сполучником *daz*. Усі приклади демонструють постпозицію підрядного речення щодо головного і становлять 11,43% загальної кількості (105) проаналізованих одиниць.

Спостереження за позиційним розташуванням підрядних речень щодо головного виявили 87% підрядних порівняльних речень у постпозиції та 13% – в препозиції, на основі чого можна зробити висновок про те, для підрядних речень цього типу в середньовісньонімецький період була типовою саме постпозиція.

Загальний аналіз підрядних порівняльних речень реального порівняння засвідчив, що у середньовісньонімецький період існувала достатня кількість сполучникових засобів для побудови таких речень. З часом система витіснила надлишкові елементи і в сучасній німецькій мові для введення порівняльних реальних речень залишився лише сполучник *wie*. Основним сполучником підрядних порівняльних речень у середньовісньонімецький період був *als*. Усі інші сполучники вживалися обмежено. Очевидно, вони були залишковими елементами давньовісньонімецького періоду і в середньовісньонімецький період перебували на проміжній стадії розвитку німецької мови, про що свідчить повна відсутність їх у сучасній німецькій мові.

Отримані результати аналізу середньовісньонімецької пам'ятки "Пісня про Нібелунгів" доводять, що синтаксис середньовісньонімецької мови тривалий час характеризувався структурною варіативністю.

ЛІТЕРАТУРА

1. Адмони В.Г. Исторический синтаксис немецкого языка / Владимир Григорьевич Адмони. – М. : Высшая школа, 1963. – 335 с.
2. Бабенко Н.С. Развитие сложноподчиненных предложений обстоятельственного типа в немецком языке XVI-XVII веков: автореф. дис. ... канд. филол. наук: 10.02.04 "Германские языки" / Н.С. Бабенко. – М., 1975. – 26 с.
3. Бублик В.Н. Історія німецької мови: [навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів] / Василь Назарович Бублик. – Вінниця : Нова книга, 2004. – 272 с.
4. Буніятова І.Р. Еволюція гіпотаксису в германських мовах (IV–XIII ст.): [монографія] / Ізабелла Рафаїловна Буніятова. – К. : Вид. центр КНЛУ, 2003. – 327 с.
5. Кацкова Т.А. Сложноподчиненное предложение с придаточным определительным в средневерхненемецком языке: автореф. дис. ... канд. филол. наук: 10.02.04 "Германские языки" / Т.А. Кацкова. – Ленинград, 1975. – 18 с.
6. Куркина А.А. Сложные предложения с причинными отношениями в древневерхненемецком языке: автореф. дис. ... канд. филол. наук: 10.02.04 "Германские языки" / А.А. Куркина. – Л., 1966. – 19 с.
7. Левицький В.В. Історія німецької мови: [посібник для студентів вищих навчальних закладів] / Віктор Васильович Левицький. – Вінниця : Нова книга, 2007. – 216 с.
8. Москальская О.И. Проблемы системного описания синтаксиса (на материале немецкого языка) / Ольга Ивановна Москальская. – М. : Высшая школа, 1974. – 175 с.
9. Семененко Г.М. Порядок слів як засіб синтаксичного зв'язку в складнопідрядному реченні // Проблеми семантики слова, речення та тексту. Зб. наук. статей. – К. : КДЛУ, 2001. – Вип. 5 – С. 159–163.
10. Строева-Сокольская Т.В. Развитие сложноподчиненного предложения в немецком языке / Татьяна Викторовна Строева-Сокольская. – Л. : Ленингр. гос. ун-т, 1940. – 106 с.

11. Фефелова В.В. Складні речення з підрядними часу в сучасній французькій мові (структура, семантика, прагматика): автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.05 "Романські мови" / В.В. Фефелова. – К., 2006. – 20 с.
12. Шубик С.А. Порядок слів в древневерхненімецьком язьке (Место глагола в повествовательном предложении): автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.04 "Германские языки" / С.А. Шубик. – Л., 1964. – 20 с.
13. Ярцева В.Н. Развитие сложноподчиненного предложения в английском языке / Виктория Николаевна Ярцева. – Ленинград : Изд-во Ленингр. ун-та, 1940. – 116 с.
14. Moser H. Deutsche Sprachgeschichte. Mit einer Einführung in die Fragen der Sprachbetrachtung / Hugo Moser. – Stuttgart : Curt E. Schwab GmbH, 1955. – 217 s.
15. Moskalskaja O.I. Deutsche Sprachgeschichte / O. I. Moskalskaja. – M. : Hochschule, 1977. – 237 s.
16. Paul H. Deutsche Grammatik / Hermann Paul. – Halle : Niemeyer, 1954. – Band III, Teil IV. – 447 s.
17. Reis H. Über althochdeutsche Wortfolge // Zeitschrift für deutsche Philologie / Hans Reis. – 1901. – Bd. 33. – S. 220–229.
18. Schildt J. Kurze Geschichte der deutschen Sprache / Joachim Schildt. – B. : Volk u. Wiss., 1991. – 168 s.

Дата надходження до редакції 21.09.2016